

**Ткач Т.В.**

### **Неперервна освіта як ресурс освіти і розвитку в економіці знання**

*У статті розглянуто значення та основні риси економіки знань. В ній, також, аналізуються сучасні виклики для економіки знань за нових економічних умов. Сучасні проблеми ринкової економіки вимагають глибокого переосмислення та ефективного використання характеристик економіки знань для побудови нових ринкових відносин. Сучасні економічні проблеми будуть успішно вирішені, якщо уважно розглядати особливості економіки знань. Розширення Інтернету, все більш потужні мобільні пристрої та інші інновації роблять завдання розробки стратегій формального та неформального навчання, особливо у світлі високих темпів змін у цих нових технологіях.*

**Ключові слова:** *неперервне навчання, інновації, освіта, економіка знань, людський капітал, інноваційна економіка.*

**Ткач Тамара Володимирівна** – доктор психологічних наук, професор, Жешувська політехніка, Польща.

УДК 159.9:378-053

**Турбан В.В.**

### **ДИСКУРСИВНІ ФАКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПТУ САМООБМЕЖЕННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ГЕНЕЗИ ОСОБИСТОСТІ**

*У статті аналізується концепт генези особистості крізь призму поняття «самообмеження особистості». Показано, що уявлення про самообмеження детермінується соціокультурними нормами. Останні, у свою чергу, набувають репрезентації у дискурсах. Доведено, що аналіз проявів самообмеження особистості (як у позитивному, так і негативному планах) потребує звернення до аналізу відповідних дискурсивних представлень.*

**Ключові слова:** *генеза особистості, самообмеження, самообмеження особистості, соціальні норми, психологічні дискурс-теорії.*

**Постановка проблеми.** Генеза особистості пов'язана з соціокультурними чинниками: певний тип культури й соціальних відносин або сприяє становленню особистості, або ж є індиферентним. Разом із тим, соціокультурний вплив завжди має загальний характер. У генезі особистості завжди проявляються впливи первинної родини, міжособистісні інтеракції, трудова діяльність тощо. Важливе значення для генези особистості має рефлексивний процес, пов'язаний із оцінюванням життєвих орієнтацій. Цілевизначення, яке є наслідком і зовнішніх впливів, і усвідомленої самоактуалізації, розгортається як процес, котрий потребує здійснення екзистенціального вибору і самообмеження задля його реалізації.

Самообмеження особистості – важливий складник життєдіяльності. В акті самообмеження простежується й етичний аспект: певні форми поведінки особистість вважає прийнятними, інші ж – табуованими; одні вчинки, висловлювання та почуття заохочуються суспільством, інші ж – піддаються осуду. Відтак, ми бачимо, що проблема самообмеження є вкрай важливою для соціальної психології, адже саме соціум, шляхом встановлення певних норм, визначає рамки належної та неналежної поведінки.

**Мета статті** – провести аналіз дискурсивних факторів трансформації концепту самообмеження та його ролі у генезі особистості.

**Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.** Генеза особистості неможлива без стикання із ситуаціями вичерпаності досвіду – навиків та усталених способів діяльності. Розвиток особистості потребує переосмислення досвіду та ідентичності. Переосмислення досвіду в ситуації кризи можливе завдяки предметній та особистісній рефлексії. Передумовою рефлексії є усвідомлення ситуації діяльності як, власне, кризової. Без такого усвідомлення суб'єкт немає потреби в рефлексії, а отже й активності, що була б спрямована на подолання кризової ситуації. До кризових ситуацій мають бути віднесені проблемні ситуації, тобто такі, коли має місце дефіцит умінь і навиків. Розбіжності між Я-концепцією та професійною діяльністю можуть виступати не лише перепорою на шляху розв'язання кризи, а й джерелом кризи як такої. Потрібне розрізнення цих двох ситуацій якщо суб'єкт набуває певного досвіду, знань, умінь і навичок, які він не спроможний реалізувати у сфері діяльності, то така ситуація також постає як кризова. Істотним фактором, що позначається на усвідомленні та переживанні криз, є екзистенціальна тривога. Наразі доцільно привернути увагу до концепції Ролло Мейя та Ірвіна Ялома, які виокремлювали чотири екзистенціальних даності: смерть, свобода, нонсенс, ізоляція [1; 2]. Подальший розвиток концепції екзистенціальної тривоги, представленій в працях Р. Мейя та І. Ялома, полягає в доцільності розгляду екзистенціальних даностей через їх діалектичні протилежності. Відтак, «смерть» має розглядатися в контексті культурних конотацій поняття «вічність», зокрема «вічне життя», «вічна пам'ять»; «свобода» – «необхідність»; «нонсенс» – «раціональність»; «ізоляція» – «соціальна включеність». На прояви криз завжди накладаються кризи вікові та спричинені екзистенціальними тривогами. Подоланню кризової ситуації має передувати усвідомлення ситуації як кризової. Крім того, має бути й усвідомлення та прийняття досвіду відторгнення, з яким стикалися учасниці дослідження, адже головним фактором, що викликає екзистенціальну тривогу є приховане відторгнення.

Ключовим поняттям, котре уможливує когнітивну фіксацію всіх цих кризових проявів є поняття «психологічного часу особистості» (С. Головаха, О. Кронік [3]). Поведінковий рівень відношення особистості до криз є самообмеження, котре може розгортатися і в позитивному, і в негативному планах. Позитивним проявом самообмеження є самоорганізація особистості. Негативний прояв самообмеження полягає у відчуженні. Аналіз феномена

психологічного часу дає нам можливість побачити його неоднорідність. «Діяльність людини в різних онтологічних сферах, – зазначає Віталія Турбан, – зумовлює вироблення різних форм психологічного часу, адекватних особливостям діяльності. Відповідно, є рація в ієрархічній побудові рівнів психологічного часу, кожному з яких властива своя специфіка та відповідні соціально-психологічні форми організації практик самообмеження особистості. Різні форми психологічного часу перебувають у взаємодії, вони можуть як суперечити одне одному, так і доповнювати» [4. с. 149–150]. Кожній особистості властиві як позитивні, так і негативні форми самообмеження; тобто – вони завжди комбінуються. Однак, коли особистість потрапляє до кризової ситуації і ця криза набуває вже не лише ситуативного, а й особистісного виміру, тоді негативне самообмеження стає домінантним.

Самообмеження є регулятивною функцією, яка впливає на становлення особистості та корелює з процесом визначення ціннісних пріоритетів й особливостями проявів часових децентрацій. Сферою, в якій найактивніше проявляється самообмеження, є психологічний час. Відношення до часу – природного, соціального, метафізичного тощо – впливає на психологічний вік особистості, породжує певну «концепцію часу», яка опосередковує фізіологічні, психологічні, соціальні та інші характеристики віку. Самообмеження особистості (і позитивне, і негативне) визначається соціальними нормами. Так само, соціальними нормами детермінується і відмова від самообмежень, що ми бачимо в культурі загального споживання. Від нормативного дискурсу залежить і уявлення про час, що актуалізує евристичність психологічних дискурс-теорій.

Відтак є рація вдатися до класифікації та порівняльного аналізу низки теорій психологічного дискурс-аналізу, зокрема розглянути досвід систематизації дискурс-теорій, представлений у працях Т. ван Дейка, Я. Торфінга, М. Йоргенсен і Л. Філіпс. В основі класифікації теорій дискурсу, яка запропонована Т. ван Дейком, лежить дисциплінарно-генетичний підхід. По-перше, ранній інтерес до систематичного дискурс-аналізу був переважно структуралістським. Предметом вивчення були не лише народні жанри та міфи, а й ритуальні інтерактивні взаємодії. По-друге, в 1960-х роках дискурс-аналіз збагатився семіотичними методами дослідження текстів, засобів масових комунікацій і комунікативних подій. По-третє, поява нових дослідницьких напрямків у рамках лінгвістики сприяла подальшому розвитку дискурс-аналізу. Принаймні, дві дисципліни, на думку Т. ван Дейка, зробили істотний внесок у появу нових теорій дискурсу в 1970-х роках, це – когнітивна психологія й інформатика. Розвиток когнітивної психології призвів до зародження психологічних теорій дискурсу, або дискурсивної психології. Розвиток інформатики збагатив дискурс-аналіз новим категоріальним апаратом.

Кажучи про дискурсивну психологію, Торфінг виокремлює низку психологічних теорій дискурсу, що виникли на базі теорій мовної дії, яка розвивалась у рамках аналітичної психології й фокусує увагу на стратегіях мовця в ході бесіди. У той час як дискурсивна психологія обмежувала себе

аналізом розмовної мови, критичні лінгвісти розширили рамки дослідження дискурсу до вивчення конкуруючих способів репрезентації реальності одночасно в розмовному і письмовому мовленні. Фокусування на стратегіях мовця в дискурсивній психології та на ідеологічних трансформаціях у критичній лінгвістиці уможлилювали аналіз репресивних ефектів різних форм дискурсу.

Відмінності між трьома підходами Йоргенсен і Філіпс убачають в інтерпретаціях поняття «ідентичність»: «З погляду інтеракціонізму ідентичності розглядаються як ресурси, які люди залучають для спілкування... У центрі уваги питання про те, як окремі ідентичності використовуються в розмові в певному контексті для здійснення деяких соціальних дій, наприклад, таких як узаконення якогось окремого переконання або думки. На відміну від цієї точки зору, два інших підходи в дискурсивній психології (постструктуралістський і синтетичний) визначають і аналізують специфічні способи спілкування, де ідентичності розглядаються як дискурси, які структурують і обмежують спілкування в контексті взаємодії. Постструктуралістська точка зору Фуко визначає ідентичність як продукт суб'єктивних позицій у межах дискурсів ... Синтетичний підхід розглядає ідентичності і як продукт певних дискурсів, і як ресурс соціальних дій при взаємодії» [5, с. 5].

Створення ідентичностей обмежене діапазоном дискурсивних ресурсів, які доступні індивідуумам, і пов'язані з їхнім соціальним становищем, статусом і культурою. Тож найпростіша форма самоідентифікації – це прийняття однієї з можливої, визначеної репертуаром ідентифікації. Причому, цей процес невіддільний від комунікації. Тобто приймається та ідентичність, яка фігурує в комунікації й найчастіше диктується домінантним суб'єктом цього процесу. Або ж, як варіант, ідентифікація може розгортатись як форма заперечення неприйнятної ідентичності, котра приналежна «іншому».

Окрім зазначених загальних характеристик даного напрямку дискурс-аналізу, Йоргенсен і Філіпс пропонують класифікацію різних течій дискурсивної психології. Вони вбачають три різні погляди на дискурс у рамках дискурсивної психології: а) постструктуралістський, в основі якого теорія дискурсу, влади, ідентичності й суб'єкта, запропонована Мішелем Фуко, б) інтеракціонізм або концепція взаємодії, в) синтетичний підхід, який об'єднує два попередні.

У центрі уваги першого підходу – питання про те, як люди розуміють світ, як у певних дискурсах створюються і змінюються ідентичності, які соціальні наслідки цих дискурсивних конструкцій. Другий підхід концентрується на питанні про те, наскільки і яким чином текст і розмова зорієнтовані на соціальну взаємодію. За допомогою інтеракціонізму простежується те, як мова та спілкування формують уявлення про світ. У цьому підході дискурс аналізується як такий, що виникає в ході спілкування, і є способом категоризації соціального світу. У третьому підході об'єднуються два попередні інтереси: інтерес до того, як дискурси формують суб'єкти й об'єкти, і те, як дискурс зорієнтований на соціальну взаємодію в певному контексті. Увага

акцентується на тому, як залучаються ресурсні дискурси. У синтетичному підході замість поняття «дискурс» часто використовується біхевіоріальне поняття «репертуар інтерпретації». У такий спосіб наголошується, що дискурси є гнучкими ресурсами соціальної взаємодії. Кожен репертуар забезпечує ресурси, які можуть використовуватися для побудови версій дійсності. Під репертуаром інтерпретації мається на увазі групи термінів і описів, сконцентровані в метафорах або яскравих образах [5, с. 169].

Центральним питанням емпіричних досліджень крос-культурної психології є питання про те, як представники певних етносів використовують спеціальні дискурси або репертуари інтерпретації для здійснення категоризації інших людей за допомогою використання таких понять, як «культура», «раса», «нація». У ході досліджень автори прагнуть показати соціальні наслідки певних репертуарів інтерпретації. Наприклад, показується, як існуючі репертуари раси, містять уявлення про ієрархію корінних і некорінних народів, про «чистокровних» осіб і осіб «змішаної крові». І як такі дискурсивні форми спричиняють соціальну дискримінацію [5, с. 199–200].

Розглянуті класифікації теорій дискурсу не охоплюють усіх досліджень у сфері дискурс-аналізу. Проте дають певною мірою цілісне уявлення про основні підходи до поняття «дискурс» і способи його вивчення. В основі кожної класифікації, як було показано, є базові принципи виокремлення і структурування певних комплексів дискурс-теорій.

Зокрема дослідниці зазначають, що методи дискурс-аналізу, як правило, використовуються в соціальній психології. Зокрема предметом аналізу стають наративи, в яких відображаються соціальні настановлення (як позитивні, так і негативні) та дискурсивні практики їх представлення [5, с. 154]. Відповідно до теоретичних принципів критичного дискурс-аналізу, предметом дослідження стають форми соціальних упереджень (расових, етнічних, релігійних, гендерних тощо). Як на наш погляд, методи дискурс-аналізу також успішно можуть бути використані з метою дослідження культурних настановлень, за посередництва яких об'єктивуються ціленастановлення, способи та часові характеристики домагань. Відповідно ми можемо бачити, що розкриття теоретичної бази дискурс-теорій є актуальним для психології.

У рамках нашого дослідження ключове значення має властива дискурс-теоріям тенденція зводити практики соціалізації до процесу інтеріоризації дискурсів. Будь-який дискурс має часову протяжність: він зароджується в певний момент (або вважається таким, що зародився в минулому часі, наприклад, розвивається від тих чи тих авторитетних взірців), артикулюється в часі теперішньому (набуваючи домінантності або ж виступаючи як анти-дискурс) і має тенденцію проектувати образ майбутнього – певних належних соціальних практик, яким надається нормативний характер. І саме в інтенції спрямованості дискурсу на майбутнє до снаги бачити іманентну суперечність, властиву дискурс-теоріям: заперечення нормативності є пов'язаним із конструюванням нової нормативності. Цей аспект особливо виразним є в рамках

критичного дискурс-аналізу (КДА), який ґрунтується на принципі антиесенціалізму. КДА заперечує будь-які сутності, оскільки ті, за теоретичними настановленнями, являють собою джерело розрізень та ієрархізації, а отже й побудови нерівності. Утім подолання пригнічення, що є метою КДА, неможливе без конструювання нового дискурсу, в якому пригніченим соціальним групам надавалися б позитивно конотовані характеристики, а зробити це без есенціалістських настановлень – неможливо. Відтак, розпочавши із антиесенціалізму, КДА приходить саме до есенціалізму, встановлюючи нові розрізнення й ієрархії. При цьому, нова нормативність, яка обґрунтовується КДА, це є ніщо інше як мовна форма майбутнього часу, якій завжди надається позитивна конотованість. Акцентуємо увагу й на такому: оскільки дискурс артикулюється тільки в теперішньому часі, то сама суть соціально-психологічного процесу й особистісного розвитку як таких, котрі розгортаються в часі й лише в часі, – виявляється не актуалізованою в дискурс-теоріях. Й у цьому сенсі, дискурс-теорії – це є автентичний прояв сучасної постмодерної культури. Відповідно, минулий час – це, в рамках дискурс-теорій, мовна конструкція, котра використовується з метою заперечення тих чи тих форм соціальної нерівності. Дискурс-аналіз – це, чи не завжди, дослідження витоків нерівності. Відповідно, потрактування будь-якої нерівності в контексті минулого часу уможливорює надання нерівності негативної конотованості.

Йоргенсен і Філіпс розпочинають порівняльний аналіз теорій дискурсу з розкриття базових передумов-постулатів – основ соціально-конструкціоністського підходу. Зокрема, виокремлюються такі передумови-постулати: 1) наші знання й уявлення про світ – це не пряме відображення зовнішнього світу, а результат класифікації реальності за допомогою категорій. Висловлюючись мовою дискурс-аналізу, наші знання – продукт дискурсу; 2) способи розуміння та представлень світу зумовлені історичним і культурним контекстом. «Дискурс – це форма соціальної поведінки, яка слугує репрезентації соціального світу (включаючи знання, людей і соціальні відносини)»; 3) знання постають у процесі соціальної взаємодії: люди конструюють істини і доводять одне одному, що є істинним, а що помилковим; 4) відповідно до певного світогляду деякі різновиди поведінки фіксуються як природні, а інші – як неприйнятні. «Різне соціальне розуміння світу веде до різної соціальної поведінки, і тому соціальна структура знань та істин має соціальні наслідки» [5, с. 19–21].

Зокрема, дослідження в рамках дискурсивної психології розгортається довкола таких ключових питань: як засвоюється інформація? (І в цьому контексті ключове значення мають здобутки когнітивної психології.) Яким чином судження стають стійкими уявленнями? Як руйнуються альтернативні версії уявлень про світ? При розгляді цих питань, зазначають Йоргенсен і Філіпс, дискурсивна психологія досліджує механізми пригнічування, акцентуючи увагу на комунікативному аспекті цього процесу. Зокрема дослідниці зазначають, що деякі способи спілкування уможливають обговорення певних тем, у такій

спосіб накладаючи табу на інші теми. Тому мовець змушений вибирати не тільки між допустимими в спілкуванні дискурсами, а й дискурсами-табу, утримуючи останні у підсвідомості.

На думку Йоргенсен і Філіпс, ключові риси дискурсивної психології такі: 1) дискурс як використання мови в повсякденних текстах і спілкуванні є динамічною формою соціальної практики, яка будує соціальний світ, особистості й ідентичності. Особистість формується шляхом засвоєння соціальних діалогів. Суб'єктивні психологічні реальності формуються в дискурсі; 2) люди використовують дискурс риторично, щоб здійснити соціальну дію в певних комунікативних ситуаціях. Використання мови є ситуативно зумовленим; 3) мова формує не тільки свідомість, але й підсвідомість. Психоаналітичну теорію можна об'єднати з дискурс-аналізом для пояснення психологічних механізмів формування «невимовного» [5, с. 185–186].

Зіставляючи дискурсивну психологію з теорією дискурсу, Ернесто Лакло і Шанталь Муфф, Луїза Йоргенсен і Маріанне Філіпс наголошують: дискурсивна психологія відхиляється од постструктуралістської тенденції, оскільки розглядає дискурси не як абстрактні явища, а як ситуативну мову, використання якої залежить від обставин соціальної практики. При цьому допускається існування недискурсивної реальності. «Більшість дискурсивних психологів стверджують, що соціальні події, відносини і структури мають умови існування, які лежать за межами дискурсу... Дискурсивна психологія, таким чином, виносить певні соціальні практики за межі дискурсу, хоча при цьому і не робить чітких розрізень між дискурсивними і недискурсивними практиками, як, наприклад, це робить критичний дискурс-аналіз» [5, с. 163–164]. Проте питання про недискурсивну реальність потребує додаткового дослідження, як потребує розкриття й питання про дискурсивну реальність, яка забезпечує єдність всіх соціальних практик – це може скласти **подальшу перспективу наших досліджень.**

**Висновки.** Отже, конкретизуючи взаємозв'язок кризових проявів і самообмеження, до снаги констатувати: 1) самообмеження особистості має дихотомічний характер: від самозаперечення і відчуження (негативні форми) до самоорганізації та самоздійснення. Формування позитивних практик самообмеження можливе завдяки спрямованості особистості на реалізацію актуальних завдань; за відсутності мети самоактуалізації особистість не здатна перейти до позитивного самообмеження; 2) існує три типи криз, які зумовлені: а) зіткненням із проблемною ситуацією (брак досвіду, навичок та умінь); б) дисонансом між Я-концепцією та професійною діяльністю (досвід, навички й уміння перевищують завдання, які ставляться в рамках діяльності); в) превалюванням екзистенціальної кризи, що відображається на сприйнятті діяльності; 3) самообмеження є регулятивною функцією, яка впливає на становлення особистості та корелює з процесом визначення ціннісних пріоритетів й особливостями проявів часових децентрацій. Сферою, в якій найактивніше проявляється самообмеження, є психологічний час; 4) соціально-

психологічні заходи корекційного впливу мають враховувати тип кризи, гендерні відмінності та ґрунтуватися на раціональному оцінюванні набутого досвіду особистості й розвитку особистісної рефлексії, усвідомленні та прийнятті досвіду відторгнення.

### Література

1. Мэй Р. Смысл тревоги / Перевод с англ. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2011. – 416 с.
2. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / Перевод с англ. Т. С. Драбкиной. – М.: Класс, 2004. – 576 с.
3. Головаха Е. И., Кроник А. А. Психологическое время личности. – К.: Наукова думка, 1984. – 208 с.
4. Турбан В. В. Соціально-психологічні особливості самообмеження особистості в умовах професійної кризи. / Дис. ... кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Северодонецьк, 2018. – 270 с.
5. Филлипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. – Харьков: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2004. – 354 с.

### Транслітерація

1. Mey R. Smyisl trevogi / Perevod s angl. – М.: Institut obshchegumanitarnykh issledovaniy, 2011. – 416 s.
2. YAlom I. Ekzistentsialnaya psihoterapiya / Perevod s angl. T. S. Drabkinoy. – М.: Klass, 2004. – 576 s.
3. Golovaha E. I., Kronik A. A. Psihologicheskoe vremya lichnosti. – К.: Naukova dumka, 1984. – 208 s.
4. Turban V. V. Sotsialno-psihologichni osoblivosti samoobmejenyya osobistosti v umovah profesiynoi krizi. / Dis. ... kandidata psihologichnih nauk za spetsialnistyu 19.00.05 – sotsialna psihologiya; psihologiya sotsialnoi roboti. – Shidnoukraïnskiy natsionalniy universitet imeni Volodimira Dalya MON Ukraïni. – Severodonetsk, 2018. – 270 s.
5. Fillips L. Dj., Yorgensen M. V. Diskurs-analiz. Teoriya i metod / Per. s angl. – Harkov: Izd-vo «Gumanitarniy TSentr», 2004. – 354 s.

### Turban V.V

#### **Discursive factors influencing transformation of the “self-restraint” concept and its role in the genesis of a personality**

*The article analyzes the genesis of a personality through the prism of the “self-restraint” concept. The article shows that the idea on self-restraint is determined by social-cultural norms. These norms, in turn, are represented in discourses. It has been proved that the analysis of manifestations of an individual’s self-restraint (both on positive and negative plans) requires an appeal to the analysis of corresponding discursive representations.*



*Key words: genesis of a personality, self-restraint, self-restraint of a personality, social norms, psychological discourse-theories.*

**Турбан Вікторія Вікторівна** – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка, м. Київ.

УДК 159.92

*Українець Л.П., Завацький Ю.А., Тоба М.В., Смирнова О.О.*

## **ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦИФІКИ САМООБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД РАНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ ЯК ЧИННИКА ЇЇ РОЗВИТКУ**

*У статті визначається специфіка самообмеження особистості у період ранньої дорослості як чинник її розвитку. Наголошується, що самообмеження – це феномен, який характеризується відокремленням особистості від власного «Я» або окремих його складових («образу Я», «рефлексивного й екзистенціального Я», емоцій, потреб). Найбільш значимою категоріальною ознакою самообмеження виступає втрата змісту як зникнення особистісно значимих зв'язків індивіда із собою і світом. Суттєвою ознакою самообмеження також виступає втрата суверенності, яку ми розглядаємо як форму суб'єктності особистості.*

***Ключові слова:** особистість, вік ранньої дорослості, самообмеження особистості, самоорганізація особистості, розвиток особистості.*

**Постановка проблеми.** Людина в умовах кризи нерідко зневірюється в собі й у надії на майбутнє. Саме індивідуальна самоорганізація кожної особистості на рівні самосвідомості може відкрити реальні можливості для виходу людини із кризи, для її самореалізації. Це можливо лише через усвідомлення й переживання своєї особистісної причетності до всього, що відбувається у світі й насамперед до того, що відбувається із самою людиною. Тому звернення до феномена самообмеження, до вивчення його взаємозв'язку з «образом Я» допоможе зробити більш глибоким наше розуміння особливостей розвитку особистості в період ранньої дорослості.

Актуальність даного дослідження визначається такими причинами й протиріччями: між важливістю вивчення феномена самообмеження особистості у світлі сучасних соціально-психологічних та індивідуально-психологічних тенденцій до ізоляції людини, «атомізації» індивіда в суспільстві й недостатньою науковою розробленістю проблем самообмеження; між декларованими гуманістичними цінностями суспільства в цілому й окремих його інститутів, зокрема тенденцією обмеження особистості суспільством;